

Jankovics Lajos és Szabó Gáspár (a Tanácsköztársaság veszprémi vezetői) büntetőjogi felelősségre vonása

NAGY SZABOLCS

Bevezetés

A Tanácsköztársaságot követő fehérterror jelensége mélyen jelen van a magyar történelmi köztudatban. Kevésbé ismert tény viszont, hogy a kommun bukása után nem csak az önbíráskodás fogalmi körébe sorolható események zajlottak, hanem rendes bírósági eljárások során a törvényes hatalom is igyekezett tisztázni, ki viselte a felelősséget az előző rendszer törvénytelennek tekintett cselekményeiért. (Mindezzel párhuzamosan a köztisztviselők, fegyveres erők tagjainak igazolási eljárásai is zajlottak.) E pereket a '45 utáni baloldali szerzők minden kritika nélkül, egységesen a fehérterror körébe sorolták. A témában az egyik legelső, s máig tartó hatással bíró munka egy gyakorló bírónő, Rév Erika 1969-ben írt *Népbiztosok pere* című kötete¹ volt. A szerző a bírósági felelősségre vonások egyik ikonikus perét dolgozta fel, melynek során a kommun tíz másodvonalbeli vezetője vált terheltté (a legfőbb vezetők – közöttük maga Kun Béla – elmenekültek az országból), akik közül négyet halálra, hatot pedig életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték. Az ítéleteket végül nem hajtották végre, mivel az elítéltek a szovjet–magyar fogolycsere akciónak köszönhetően Szovjet-Oroszországba távozhattak. A sors fintora, hogy itt később végül hatan is a sztálini tisztogatások áldozatává váltak.

Rév Erika fő állítása, hogy ez a per – és a hasonló alapon indított eljárások – nélkülöztek minden jogszerűséget, koncepciók jellegűek voltak. A szerző – bár jogász képzetségét, de még inkább tekintélyét felhasználta művében – tulajdonképpen eltekintett a helyzet teljes körű, alapos elemzésétől, a „*gombhoz keresve a kabátot*” azon körülményeket hangsúlyozta, melyek koncepcióját alátámasztani látszóttak. Így számos érdekes kérdést meg sem vizsgált, sőt, ezek létjogosultságát el sem ismerte. Sajnos a rendszerváltozás óta eltelt több, mint negyedszázad alatt sem dolgozott azon jogtörténészek (joghoz is értő történés-

---

¹ RÉV 1969.

szek, vagy történelemhez értő jogászok) hada, hogy a Rév nyomán elterjedt közfelfogáson változtasson.²

A Tanácsköztársaság bukása után hatalomra jutott elit a kommün vezetőinek felelősségre vonása kapcsán két elv közül választhatott, a visszamenőleges hatályú jogalkotás, vagy a hatályosnak tekintett jogszabályok alkalmazása között.³ Az ellenforradalmi rendszer döntéshozói egyértelműen ez utóbbi mellett álltak ki. Ennek egyrészt morális indokai voltak, a sokszor emlegetett „úri” felső- és középosztályok ízlésével nem egyezett volna a személyre szabott, visszamenőleges jogalkotás. Ennél sokkal fontosabb volt azonban, hogy tulajdonképpen teljes egyetértés mutatkozott az „ezeréves államberendezkedés”⁴ jogfolytonosságának tekintetében, ebbéli vita csak a témánk szempontjából mellékes trónutódlás kérdésében (alaki, vagy anyagi jogfolytonosság) bontakozott ki.⁵ Így tehát egyértelmű volt, hogy a felelősségre vonásokat a dualizmus alatt alkotott, folyamatosan hatályosnak tekintett anyagi és eljárásjogi büntető normák alapján kívánták lefolytatni.⁶

A jogfolytonosság kérdése azonban korántsem volt ilyen egyszerű a Tanácsköztársaság alatt. A Forradalmi Kormányzótanács ugyanis számos rendeletet adott ki az igazságszolgáltatással, büntető normákkal kapcsolatban, de ahogy egyetemesen nem rendezte az előző rendszerben kiadott jogszabályok hatályosságának kérdését, úgy a vonatkozó normákkal kapcsolatban sem tette ezt meg. Az előbb a rendes bírói szervekkel párhuzamos működés céljából létrehozott, majd azok helyett is eljáró forradalmi törvényszékek működésének szabályozása során például csak az újonnan alkotott delictumokkal kapcsolatban szolgált iránymutatásokkal, ám azt, hogy a többi bűncselekmény miatt indult eljárások során milyen relevanciával bír a Csemegi-kódex,⁷ homályban hagyta. Mindenesetre ennek hatálytalanságát nem mondta ki.

A szakirodalomban általános a vélemény, hogy Csemegi munkája meglehetősen szigorú szankciókat tartalmazott.⁸ Nem volt ez azonban így az államelle-

² Véleménye viszont hatott a rendszerváltozás után a témával foglalkozó kutatókra is, például: CSONKA 2014. 46–62. o.

³ A hatályosnak tekintett jogszabályok közül különös jelentőséggel bírt témánk szempontjából az 1912. évi LXIII. tc., melyről lásd: KELEMEN 2017. 12–38. o. és KELEMEN 2020. 81–111. o.

⁴ A történeti magyar állam területi integritásával, illetve északi területeinek speciális problémáival kapcsolatban lásd: A. TÓTH 2016. 1. o. és L. GULYÁS 2018. 2. o.

⁵ A jogfolytonosság kérdéséről bővebben pl. BÚZA 1921. 268–272. o.

⁶ Az állam jogfolytonosságának egyes nemzetközi jogi vonatkozásaival kapcsolatban lásd: A. SUPPAN 2020.

⁷ Az 1878. évi V. tc. az első magyar Btk.

⁸ BARNA 2015. A kérdés előzményeiről lásd: BARNA 2013. 45–65. o.

nes és politikai bűncselekmények esetén. Ezek ugyanis a dualizmusban jórészt „úriemberek passziójának” számítottak, így az elkövetésük esetén fenyegető büntetési tételek is ehhez igazodtak. Az esetlegesen kirótt szabadságvesztés büntetéseket például jórészt abban az új intézményben, az államfogházban kellett letölteni, melyet éppen azért hozott létre a törvényalkotó, hogy egyes büntetések ne legyenek kénytelenek a „komolyabb” bűnelkövetőkkel egy intézményben tartózkodni.

Érthető, hogy ezen körülmények között 1919 végén nem tűnt megfelelő megoldásnak a terheltek ilyen alapon történő felelősségre vonása. De ez tulajdonképpen komolyan fel sem merült. A jogfolytonosság tana alapján ugyanis a Tanácsköztársaságnak a dualizmus államberendezkedésével élesen szakító korszakát nem tekintették legitimnek, amire a saját felfogásuk alapján joguk is volt. Így tehát bármely cselekményt, melyet a „dicsőséges 133 nap” alatt a kommün nevében vagy érdekében követett el valaki, kriminalizáltak. Tulajdonképpen egy megdönthetetlen vélelmet alkottak ezáltal, miszerint a Tanácsköztársaság jogszerűtlen berendezkedés („rabló állam”, „bűnszervezet”) volt, így jogszerű felhatalmazás sem adhatott ki.⁹ Mindez jelen kereteket bőven szétfeszítő jogi kérdés. Az leszögezhető, hogy a Tanácsköztársaság „állama” nélkülözött nagyon sok formál jogi intézményt, garanciát, s megkerült sok olyan alapvető előírást, mely egy alkotmányosan működő állam létének alapfeltétele. Ettől függetlenül tény, hogy számos ilyen állam létét elismerte a nemzetközi közösség és utólag tudomásul vette az utód politikai berendezkedés is. A Tanácsköztársaság esetében ez a talán a konszolidálódás elmaradása miatt sem történt meg.

A fenti „megdönthetetlen vélelem” alapján tehát minden cselekményt úgy bíráltak el, mintha a terhelt semmiféle felhatalmazással nem rendelkezett volna, cselekményét „magánemberként” követte volna el. A rekvirálást például, ha békésen ment végbe lopásként, ha erőszakot alkalmaztak rablásként, „lelki terror” jelenléte esetében zsarolásként ítélték meg. A meghozott és végrehajtott halálos ítéleteket gyilkossággként (ez kor jogi szaknyelvében az előre megfontolt szándékkal elkövetett emberölést jelentette, mára azonban a hivatalos szóhasználatból kikopott) értékelték. A politikai beszédeket, izgatásként, lázításként bírálták el.

A korabeli közhangulat vizsgálata kapcsán elmondható, hogy az nem állt általánosságban és válogatás nélkül minden szereplő esetében a drákói szigorral végrehajtott felelősségre vonás pártján, az egyes terheltek tekintetében kimutatható az általános morál alapján létrejött „súlyozás”. Így a közvélemény haragja nem az egy-két túlkapást elkövető, pár beszédet elmondó „közkatona-

⁹ Ismerteti: AUER 1921. 161–171. o.

ra”, hanem leginkább a rendszer helyi irányítóira, a megtorlások főszereplőire irányult. Nyilvánvaló, hogy amennyiben a bírósági felelősségre vonások politikailag motivált koncepciók eljárások lettek volna, a tömeg igényeinek kielégítése céljából elsősorban ezen szereplők pereit minősültek volna fontosnak. Így a koncepciók jelleg vizsgálata szempontjából is leginkább a főszereplők eljárásait érdemes értékelni. Ezek alapján a következőkben a közzétett Veszprém megyei vezetői ellen lefolytatott büntető eljárásokat mutatom be.

A proletárdiktatúra legfőbb veszprémi vezetői

Bár eredetileg a területi közigazgatási egységeket (megye és járás), illetve a településeket a tanácsok, illetve azok intézőbizottsága vezette, a Forradalmi Kormányzótanács május 19-én kelt, XCVI. sz. rendeletével létrehozott egy ezzel konkuráló pozíciót, a kormányzótanácsi biztosokét.¹⁰ A pozíció léte annak a felismerésnek volt köszönhető, mely szerint a budapesti központból úgy tetszett, hogy a vidéki munkásmozgalom nagyon kevés helyen tudott olyan kádereket kinevelni, akik helyben Kun Bélák politikáját minden fenntartás nélkül képviselték. Ezért a tanácsok és intézőbizottságok ellenőrzésére, irányítására a fővárosi központból delegáltak funkcionáriusokat. A jogszabállyal a Forradalmi Kormányzótanács tulajdonképpen utólag szentesített egy régóta működő intézményt. Sopronba például már korábban kiküldte Kellner Sándort a Forradalmi Kormányzótanács, míg ugyanígy a jogszabály megszületése előtt Vas megyébe Udvaros Istvánt delegálták.¹¹ Veszprém megye és ezáltal a megyeszékhely élére – a fővárosból „küldött emberként”, kormányzótanácsi biztos pozícióba – előbb Lusztig Arnold, majd Szabó Gáspár került, de a Tanácsköztársaság alatt a megyeszékhely Veszprémtől függetlenedő Pápara is jutott ilyen, Piroth György személyében.

Bár az általában a Forradalmi Kormányzótanácshoz szorosan kötődő, a proletárdiktatúra „politikai elitjéből” kikerülő kormányzótanácsi biztosok nem illetékességi területükön voltak honosak, kiválasztásuk során előnyt jelentett a helyismeret. Az 1890-ben született nyomdász, Lusztig Arnold például több ponton kapcsolódott Veszprémhez. Nővére, Rosenfeld Sámuelné még a két világháború között is a városban élt.¹² Korábról voltak már veszprémi mun-

¹⁰ PONGRÁCZ 1919. 33. o.

¹¹ L. NAGY 1961. 65–66. o.

¹² Politikatörténeti Intézet Levéltára, VI, 686. f, Lusztig családjának írt leveleiben több alkalommal említi Veszprémbe élő nővérét, valószínűleg biztonsági okokból azonban nem közvetlenül, hanem Budapesten élő apósán keresztül tartotta vele a kapcsolatot.

kásmozgalmi kapcsolatai is, a háború előtt szakmájában a városban dolgozva bekapcsolódott az ottani munkásszervezetek tevékenységébe, majd Korvin Ottó utasítására 1919 elején többször felkereste Veszprémet, hogy iránymutatást nyújtson a helyi munkásmozgalmi erőknek. Ebből az időből eredeztethető jó kapcsolata a helyi direktórium kezdetben egyetlen elkötelezett tagjával, Roland Ferencsel is.¹³ Az ő megjelenésének dátuma, március 29. jelentette tulajdonképpen a városban a proletárdiktatúra kezdetét, addig a helyi szervek sem összetételüket, sem politikájukat tekintve nem tükrözték teljes mértékben a központi akaratot. Lusztig ezt érzékelve, miszerint a város és a megye közvéleménye nem áll egyöntetűen a kommün mellett, több drasztikus intézkedéssel igyekezett az ellenforradalmi erők megerősödésének elejét venni. Egyik első cselekedeteket leváltotta a direktórium létrejötte után is hivatalában maradt polgármestert, alispánt és rendőrkapitányt a tisztségéből, majd radikálisan fellépett a polgári korszak olyan tovább élő intézményei ellen, mint például az iskolákban történő vallásoktatás. Lusztig – bár erre felkérést kapott – kezdetben nem volt tagja a helyi direktóriumnak, szándékosan kívülállóként kívánt mutatkozni, hangsúlyozta, hogy döntéseihez nem a veszprémi munkásságtól, hanem a budapesti központból kapta meg a felhatalmazást.

Jól mutatja a jogszabályok által kialakított helyzetbe kódolt feszültséget Lusztig, illetve Jankovics Lajos (a helyi tanács elnöke) viszonya. Ahogy a korszak múlt rendszerben élő kutatója, Csaba Imre megfogalmazta: *„Lusztig sokat foglalkozott Jankovits elvtárral, sokat beszélgetett, vitatkozott vele, sok mindenben nem értettek egyet. De semmi sem változtat azon a tényen, hogy amíg Jankovits elvtárs Lusztig megérkezése előtt ingadozott, nem lépett fel bátran, harcosan a belső ellenség ellen, a Tanácsköztársaság ellenségeit hivatalukban hagyta, később erőskezű, határozott vezetővé vált. Szembeszállt még a Tanácsköztársaság vezetőivel is, ha úgy gondolta, hogy tévednek, hogy rendelkezéseik nem szolgálják a nép érdekeit.”*¹⁴

Külön konfliktus alakult ki a helyi karhatalom megszervezése körül. A nem éppen forradalmi hangulatú városban nehéz volt a Tanácsköztársaság hatalmát biztosítani. A problémához hozzájárult, hogy a Vörös Őrség állományát csak polgári elemekkel lehetett feltölteni – tagsága nagy átfedést mutatott a korábbi rend-, csend-, és polgárőrséggel – melyek az általános értelemben vett közrend biztosításán túl nyilvánvalóan nem szívesen vettek részt egyéb, ideológiai indíttatású tevékenységben. Lusztig ezért – rendfenntartási célokra – a hadügyi

---

Lusztig nővére Veszprém rendezett tanácsú város házjegyzéke szerint 1926-ban a Fenyves utca 12. sz. alatt lakott.

¹³ CSABA 1963. 272. o.

¹⁴ CSABA 1963. 273. o.

népbiztosságtól „tengerészeket”¹⁵ kért segítségül. Miután ezek megérkeztek a városba, rögtön rendbontásba kezdtek. Fosztogattak, fizikai és lelki terrorban tartották a polgárokat. Viselkedésükön még a kommun helyi vezetői is megütköztek, ezért rövid idő alatt elérték a városból történő eltávolításukat. Ezen azonban Lusztig felháborodott és saját maga verbuvált egy különítményt. Ennek vezetői Pervanger Mihály és Csomor Gábor voltak, tagsága több mint negyven főt számlált. A Lusztig ellen később felhozott vádpontok többsége ezek működéséhez volt köthető.

Lusztig túlkapasait május elejére megelégtették Budapesten, ezért visszahívták a megye éléről. Pozíciójában – a nála mindössze pár évvel fiatalabb – Szabó Gáspár váltotta. Ő a Hajdú vármegyei Földesről származott, 13 évesen került Budapestre géplakatos inasnak. A Tanácsköztársaság előtt szociáldemokrata volt, azt nem tudni, hogy a párt melyik szárnyához tartozott, vagy esetleg egyenesen egyike volt a kommunisták által a szocdemekhez beépített embereknek. A katonai behívót a hadiiparban betöltött pozíciója miatt kerülte el, a háború alatt az albertfalvai repülőgépgyárban dolgozott. Egészen a Tanácsköztársaság létrejöttéig a Magyar Repülőgépgyárban tevékenykedett, majd onnan Pápára, az ottani 7-es huszárezred politikai megbízotti posztjára került. Lusztignál sokkal közvetlenebbül vett részt az erőszakos akciókban, nem riadt vissza a fizikai terror személyes alkalmazásától. A visszaemlékező szerint külseje alapján nem tűnt különösebben agresszív személyiségnek, alacsony, gyenge fizikumú ember volt. A látszatot meghazudtolva viszont beszédeiben, kommunikációjában kifejezetten erélyes, sokszor véresszájú volt.¹⁶ A megye élére a devecseri ellenforradalom¹⁷ leverése után került, valószínűleg abban betöltött szerepétől nem is függetlenül.

A kormányzótanácsi biztosok és a tanácselnök attitűdjének kettőssége a proletárdiktatúra teljes időszaka alatt megmaradt. Bár Lusztig és Szabó befolyása alól a tanácselnök Jankovics sem tudta kivonni magát, ő azért sem szavakban,

---

¹⁵ A Monarchia hadseregében egyedülálló eseményként, 1918. február 1–3. között, Cattaróban matrózok több hajó felett átvették az uralmat, s követeléseket tettek közzé. Ez, a híres cattaroi matrózlázadás, a baloldali mozgalmakban különleges nimbust teremtett a „tengerészek” számára. Ezt kihasználva, a Tanácsköztársaság idején több szabadcsapat tagjai magukra csak mint tengerészekre hivatkoztak. Az elnevezés ezután a különböző különítmények egyik általános ragadványnevévé vált, anélkül, hogy a csapatok tagjai korábban valóban szolgáltak volna matrózként. Arról nincs adat, hogy a Veszprémbe érkező személyek korábban valóban szolgáltak-e a haditengerészetnél.

¹⁶ GUTHEIL 1920. 56. o.

¹⁷ 1919. május 5-én a devecseri polgárok – mivel úgy értesültek, hogy Kun Bélának hatalma megdőlt – elfogták a helyi kommunista vezetőket, illetve karhatalmistákat és átvették a település vezetését. Másnap délelőtt Pápáról, Ajkáról és Veszprémből vörös alakulatok érkeztek, melyek hamar vérbe fojtották az ellenállást.

sem tettekben nem képviselt olyan radikális irányvonalat, mint előbbiek (érdemességként megjegyezzük, hogy a pozíciók különbségét a szemtanú az alispán-főispán párhuzammal próbálta érzékeltetni).¹⁸ Bár Jankovics is Budapestről érkezett a megyébe, „küldött embernek” számított, ennek ellenére tulajdonképpen nem hazudtolta meg szociáldemokrata gyökereit, nem számított a proletárdiktatúra legkeményebb kezű vezetői közé. Ezen körülmény Lusztiig után Szabóval is konfliktusokba sodorta.

Párhuzamos eljárások – Szabó Gáspár és Jankovics Lajos pere

Bár a Veszprémi Királyi Törvényszék előtt zajlott perek egy részének iratanyaga a rendszerváltozáskor még megvolt, ma sajnos ezek nem állnak a kutatók rendelkezésére.¹⁹ De szerencsére más dokumentumokban némely per iratai fennmaradtak. Ezek közül különösen jelentős a veszprémi királyi ügyész TAGYOB-nak²⁰ küldött jelentése mellé becsatolt Jankovics- és Szabó-per.

A két per vizsgálata így nagyon sok adalékkal szolgálhat azon kérdés megválaszolásához: mennyiben tekinthetők koncepciók eljárásoknak a kommunista bűnperek. Mivel Lusztiig elmenekült az országból, ami által a bíróság nem tudott ellene eljárást lefolytatni, felmerülhetett Jankovics esetében az a „pótlólagosság” motiváció is, melyet Rév Erika a népbiztosok pere esetében – mivel az minden kiemelt szereplő ellen szintén nem tudott eljárni – az eljáró hatóságnak tulajdonít. Nézzük tehát, volt-e különbség a két terhelt elleni eljárásban, vagy a bíróság a történeti tényállásoktól lényegében függetlenül, a vádlottak tisztségei alapján hozott ítéletet.

Szabó Gáspár perében 1919. december 20-án hozott ítéletet a Veszprémi Királyi Törvényszék Juraszek János törvényszéki elnök elnökből, Korinsky

¹⁸ GUTHEIL 1920. 64. o.

¹⁹ Az egykori Párttörténeti Intézet a rendszerváltozás kapcsán visszaszolgáltatta a közgyűjtemények számára a korábban tőlük tartalmuk miatt kiemelt irataikat. Így az akkori Veszprém Megyei Levéltár is visszakapta a törvényszéki iratokat. Sajnos azonban ebben a korszakban zajlott a kárpótlás folyamata is, mely olyannyira leterhelte a vidéki levéltárakat, hogy egyéb szakmai feladataikra sokszor meglehetősen kevés idő jutott. Így eshetett meg az is, hogy bár a tucatnyi per átvételi jegyzéke megvan a levéltár irattárában, az iratok helye annak ellenére is ismeretlen, hogy jelen sorok írója közel egy évtizede tesz erőfeszítéseket fellelésükre.

²⁰ Az úgynevezett „Tanácsköztársaság történetére vonatkozó adatgyűjtés céljából alakított Országos Bizottság” közkeletű rövidítése, melyet az ellenforradalmi rendszer szinten Horthy budapesti bevonulása után azonnal megalakított.

Győző ítéletábrái bíróból, illetve Csajághy Károly, Jánosi József, Karsay Sándor törvényszéki bírákból álló ötös tanácsa. A tanács a vádlottat nyolc ellene felhozott vádpontban bűnösnek találta. Az első vádpont három rendbeli, a Btk. 278. szakaszába ütköző, felbujtóként elkövetett gyilkosság büntette és két rendbeli, ugyanezen szakaszba ütköző, de bűnsegédként elkövetett gyilkosság büntette, illetve a Btk. 288. szakaszába ütköző gyilkosságra szövetkezés büntette volt.

Ezek közül az elsővel azért vádolták, mivel Tolnatamásiban (ma: Tamási, Tolna vármegye) rábírt a rögtönítélő bíróságot három személy halálra ítélésére, akik kivégzésében közre is működött. A vádpont alapja a következő volt. Tamásiban a május 31-re virradó éjjel az ellenforradalmárok lefegyverezték a karhatalmat és átvették a település felügyeletét. A vörösök azonban hamarosan helyreállították a megrongált telefonvonalat, amin segítséget kérhettek. Ennek eredményeként Dombóvárról, Kaposvárról, Veszprémből és Székesfehérvárról megindult a segítség, rövid tűzharc után be is vették a települést. Az ostromban két ellenforradalmár vesztette életét, az azt követő statáriális eljárásban négy főt ítélték halálra, egyikőjük azonban az ítélet végrehajtása előtt megszökött.²¹

Az ítélet indoklása szerint Szabót a tolnatamási ellenforradalom hírére maga Kun Béla utasította, hogy gyűjtsön karhatalmat és induljon a városba. Szabó össze is gyűjtötte maga köré a veszprémi vörösörök egy csapatát, illetve egy vádbiztost és június 7-én hajnalban vonattal kiszállt a városba. A perirat szerint útközben már arról beszélt, hogy majd akasztani fognak. Megérkezésük után a városban számos személyt elfogtak, akiket Szabó vezetésével kínoztak, a bántalmazásokban személyesen is részt vett. A délelőtt folyamán megérkeztek a szekszárdi forradalmi törvényszék tagjai, akik területi illetékességükre alapozva követelték Szabótól az eljárás átadását, aki ezt előbb megtagadta, majd a fizikai atrocitással fenyegető helyzetben is csak úgy engedett, hogy kikötötte, az ülésen végig jelen kíván lenni. A tanúvallomások szerint a kivégzések mellett a legerősebben ő kardoskodott és csak akkor hagyta el a helyszínt, amikor már biztosnak érezte az ítéletek végrehajtását.

A második cselekménye a devecei ellenforradalom kapcsán kivégzett személyek közül kettővel volt kapcsolatban, akikről a véstörvényszéket vezető Szamuely Lászlónak információkat szolgáltatott, illetve a véstörvényszék ülésein is részt vett, ezáltal hozzájárulva Baják István és Ferenci Lajos halálra ítéléséhez, majd felakasztásához. Az indoklás szerint Szabó bűnsegédi bűnrészsége a hasonló tényállási elemeken alapult, mint a tamási esetben – ráhatás, részvétel az ítélethozatalban, stb. – így egyértelmű, mi alapján különböztetett a törvényszék a bűnrészség két alakzata között.

²¹ L. NAGY 1919. 135. o.

A vádpontban inkriminált harmadik cselekmény az úgynevezett dunántúli vasutassztrájk veszprémi eseményeihez fűződött. A tiltakozás – mely méreteiben minden addigi hasonló mozgalmat nagyságrendekkel felülmúlt – a tamási ellenforradalom leverésének napján, június 1-én indult. Az elsősorban egzisztenciális okokból kezdődő mozgalom Szombathelyen kezdődött azzal, hogy a tisztviselők és a forgalmi személyzet megtagadta a munkát, s körtáviratban csatlakozásra szólítottak fel minden vasutast. A sztrájk gyorsan terjedt: június 2-án Sopron, Győr, Celldömölk, Veszprém, Székesfehérváron keresztül Sárbo-gárd vasutasai is csatlakoztak. Ez lényegében azt jelentette, hogy a Dunántúl valamennyi, a vasúti közlekedés szempontjából fontos városában megbénult a közlekedés, a szállítás. A vasutasok, ezen túl igen sok helyen felszedték a síneket, megrongálták a pályát, ezáltal megnehezítették az ellenük küldött karhatalom mozgását is.²²

Veszprém megyében a legkomolyabb ellenállást a veszprémi állomás munkatársai tanúsították, akikhez csatlakoztak a postások és egyéb köztisztviselők is. A helyzet annyira feszültté vált, hogy a katonaság két nappal később történt beérkeztéig a direktórium helyi vezetői kénytelenek voltak engedményeket tenni, tulajdonképpen kicsúszott kezükből az irányítás. Bár a tiltakozók célja nem a Tanácsköztársaság megdöntése volt, hanem csak az ellátási nehézségek megszüntetését kívánták elérni, a mozgalmat „természetesen” ellenforradalomként kezelték, pedig annak bázisát pont az a munkásosztály adta, melyre elméletileg a hatalom támaszkodott.²³ A sztrájkot végül június 5-ére sikerült a teljes Dunántúlon leverni, amikor maga Szamuely Tibor is megérkezett Szombathelyre. A megtorlások során – melyek a vasutasokhoz csatlakozott Vas megyei falvakat is érintették – mintegy 20 embert ítélték halálra, ám nem mindenkin hajtották végre az ítéletet.²⁴

Szabó a mozgalom leverésében azáltal játszott szerepet, hogy tanácsokat adott a Budapestről Veszprémbe „rendet rakni” érkezett Rákos Ferencnek a vésztörvényszék összetételét illetően, majd az eljárásban is végig aktívan jelen volt. Ennek során dr. Kauka Lajos vasúti tisztviselőt halálra ítélték és csak azért nem hajtották rajta végre az ítéletet, mert Budapestről – azt méltánytalanul súlyosnak ítélve – ezt még időben megakadályozták.

A második vádpont hét rendbeli, a Btk. 344. szakaszába ütköző rablás bűntette volt, melyeket a bíróság szerint Szabó azáltal követett el, hogy a devecseri ellenforradalomhoz kapcsolódóan több környékbeli faluba fegyveresei élén

²² L. NAGY 1919. 136. o.

²³ GUTHEIL 1920. 120–122. o.

²⁴ L. NAGY 1919. 136–138. o.

behatolt és ott erőszak alkalmazásával, illetve fenyegetéssel „sarcot” szedett. A harmadik vádpont a Btk 153. szakaszába ütköző, 154. és 155. szakaszai szerint minősülő lázadás bűntette volt. Ez kapcsolódott az előző cselekményekhez: Csékút (ma: Padragkút, ezáltal Ajka része) községet fegyvereseivel körülzártá, ott a támadók lövöldöztek, fosztogattak, többeket bántalmaztak, akik közül Tolner Lajosnak puskatussal a karját el is törték.

A negyedik vádpont többrendbeli, a Btk. 330. szakaszába ütköző, a 331. szakasz 1–3. pontjai szerint minősülő magánlaksértés bűntette volt, melyet Szabó különböző helyszíneken folytatott „házkutatásai” alapján látott elkövetettnek a bíróság. Mint minden hasonló tevékenységet végző személy esetében, Szabónál is felmerült (ötödik) vádpontként a (többrendbeli, jelen esetben a Btk. 323. szakaszába ütköző és ugyanazon szakasz harmadik pontja szerint minősülő) személyes szabadság megsértése, melyet ilyen esetekben a különböző elfogatások miatt róttak a vádlott terhére. A Szabó ellen hatodik vádpontként felhozott lopás bűntette is gyakori vádpont volt a kommunista bűnperekben, ezt Szabó úgy követte el, hogy egy társával behatolt egy módos polgár lakásába és onnan több, mint 4000 korona értékben vitt el különböző javakat. A hetedik vádpontként szereplő, a Btk. 172. § (2) bekezdésbe ütköző és egyrendbeli izgatást egy budapesti vendéglőben tartott beszéde által követte el, melyben többek között kijelentette, hogy „*vérrrel kell dolgozni*”, illetve „*had folyjon a burzsuj vér, a burzsujt tűzzel vassal ki kell irtani*”. Az utolsó vádpont a Btk. 350. szakaszába ütköző és a 353. § (2) minősülő zsarolás bűntette volt, melyet a bíróság szerint azzal követett el, hogy a várpalotai plébánost annak megfélemlítése által rábírta nagy értékű tehene átadására.

Mindezekkel szemben viszont Szabót felmentette a bíróság további két devecseri ellenforradalmár kivégzésében bűnrészesként történt részvételével kapcsolatban, illetve vádként szereplő egyéb izgatási cselekmények kapcsán is. A súlyosító és enyhítő körülmények mérlegelésekor megállapította, hogy a terhelt büntetlen előélete nem jöhet számításba, mivel az azzal szembenálló rendkívüli, és sokkal hangsúlyosabb súlyosító körülmények (a társadalmi rend és osztályok elleni engesztelhetetlen gyűlölet, a vádlott kirívóan erőszakos és engesztelhetetlen gyűlölettel elkövetett cselekedetei, a halmazat mennyisége és sokfélesége) ezt nem teszik lehetővé. Mindezek alapján a vádlottat a bíróság ösztönbűntetésül halálra ítélte.

Jankovics Lajos ügyében – mintegy két hónappal megelőzve Szabó perét, 1919. október 23-án – egy tag kivételével (Korinsky Győző helyett Szabó Sándor vett részt az ítélethozatalban) ugyanezen összetételű tanács hozott ítéletet. Jankovicsot három vádpontban találta bűnösnek a bíróság. Az első vádpont a Btk. 278. szakasza alapján felbujtóként elkövetett gyilkosság, a második a Btk.

134. szakaszában meghatározott felségsértés, míg a harmadik a Btk. 172. § (2)-be ütköző izgatás volt.

A gyilkossággal amiatt vádolták meg Jankovicsot, mivel a hatóság úgy találta, ő volt az aki a devecseri ellenforradalomról értesülve a vörös csapatok elindításában és utasításokkal történő ellátásában főszerepet játszott (az első számú megyei vezető, Lusztig Arnold éppen nem tartózkodott a városban), így közvetlen felelősség terhelte a devecseri utcán, menekülés közben agyonlőtt Bónyi Gyula haláláért.

A második vádpont az általam vizsgált perek közül egyedül Jankovics esetében merült fel. A Btk. alkalmazott, 134. §-a a következőket írta. *„Aki gyülekezeten, nyilvánosan, szóval, vagy aki irat, nyomtatvány, képes ábrázolat terjesztése vagy közszemlére kiállítása által a felségsértés elkövetésére egyenes felhívást intéz, amennyiben az irat- vagy nyomtatvány, vagy képes ábrázolat tartalmát, illetőleg jelentését tudta: öt évtől tíz évig terjedhető fegyházzal, a 127. § 1. vagy 2. pontjában²⁵ meghatározott felségsértés elkövetésére irányított egyenes felhívás esetében azonban, öt évtől tíz évig terjedhető államfogházzal büntetendő. Ha a felhívás teljesen sikertelen maradt: a büntetés öt évi államfogházat nem haladhat túl.”*²⁶ Jankovicsot tehát a magyar állam alkotmánya megváltoztatására történő egyenes felhívás miatt ítélték el.

Ezzel kapcsolatban rá kell mutatni arra a tényre, hogy az ítélet a kommunista bűnperek lefolytatásának kezdeti szakaszában született. A bírósági gyakorlatot formális és informális körülmények folyamatosan alakították, eddigre az még országosan korántsem volt egységesnek mondható. Így volt lehetséges, hogy a Veszprémi Királyi Törvényszék ötös tanácsa ezen különös jogértelmezéssel élt, melyre – valószínűleg nem véletlenül – saját praxisában sem találunk több példát. Az egyedüli általam fellelt analógia – nyilván ez sem véletlen – az ún. „népbiztosok perében” a vádlottak terhére rótt hasonló vádpont. Ezt ott a terheltek a bíróság véleménye szerint a Tanácsköztársaság kikiáltása, illetve ahhoz fűződő cselekmények által követték el,²⁷ melyek vitathatatlanul a fennálló alkotmányos rend megváltoztatására irányultak, még akkor is, ha az őszirózsás forradalom már eleve megváltoztatta a Monarchiából örökölt alkotmányos berendezkedést.

²⁵ „127. §. A felségsértés büntetettét képezi azon cselekmény is, mely közvetlenül arra van irányozva, hogy: 1. a trónöröklés törvényes rendje erőszakkal megváltoztassék; 2. a magyar állam alkotmánya, vagy a magyar államot képező országok közt fennálló államközösség, vagy a magyar állam és az osztrák-magyar monarchia másik állama közt fennálló kapcsolat erőszakkal megváltoztassék; 3. a magyar államnak, vagy az osztrák-magyar monarchia másik állatnának területe, vagy ezeknek valamelyik része erőszakkal idegen uralom alá jusson, vagy azon államtól, a melyhez tartozik, elszakittassék.” (MÁRKUS 1896. 121. o.)

²⁶ MÁRKUS 1896. 122. o.

²⁷ RÉV 1969. 30. o.

Az indoklásból nem derül ki, hogy Jankovicsot – más szereplőktől eltérően – miért találta e delictummal kapcsolatban bűnösnek a bíróság. A politikai beszédek miatt általában az izgatás bűntettét látták elkövetettnek, ez szinte minden olyan terheltnél felmerült, aki politikai pozíciójából adódóan szerepelt a nyilvánosság előtt. Hogy Jankovicsot miért vádolták meg és találták bűnösnek ezzel szemben felségsértés bűntette miatt is, nem tudni, kiváltképp annak fényében, hogy a vádpont nem az izgatás vádját „pótolta”, mivel az harmadik vádpontként szintén szerepelt az ítéletben. Ezen felül meg kell említeni a Szabónál is szereplő, de más hasonló pozícióban lévő terhelteknél is általános vagyoni, személyes szabadság elleni, stb. bűncselekményekkel kapcsolatos vádpontok hiányát is, melyeket a bíróságok a helyi vezetők rekvirálása, őrizetbe vételei, egyéb hasonló cselekedeti alapján szoktak a vádlottak terhére róni. E hiánynak az eseményekről szóló beszámolókat vizsgálva valószínűleg az lehetett az oka, hogy Jankovics valóban nem nagyon vett részt ilyen cselekedetekben, azokat mindig az első számú megyei vezető, Lusztig, majd Szabó irányította.

Felmentették viszont három rendbeli felbujtóként elkövetett gyilkosság és egy rendbeli gyilkosság kísérletének vádja alól. Ezek közül az első a devecséri kivégzésekre, míg a második Kauka Lajos halálra ítélésével volt kapcsolatos. A devecséri eseményekkel kapcsolatban a bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy azokra Jankovicsnak Szabó Gáspárék megérkezése után már semmilyen befolyása nem volt, így a kivégzések miatt felelősség nem terhelte. A Kaukával szemben hozott ítélettel kapcsolatban figyelemre méltó, hogy – Szabóval ellentétben – Jankovics esetében még nem gyilkosságra szövetkezés, hanem gyilkosság kísérlete volt a vád. A bíróság ezzel kapcsolatban is elutasította Jankovics érintettségét. Az indoklásból még ki kell emelni, hogy abban megállapították: Jankovics a devecséri utasítása kiadásakor lelki nyomás alatt cselekedett, az ellenforradalom esetleges győzelmétől is joggal féltett, de felettese, Lusztig Arnold retorziójától is tarthatott azon esetben, ha az nem tartotta volna megfelelően keménykezűnek fellépését. A bíróság mindezek alapján Jankovicsot életfogytig tartó fegyházbüntetésre ítélte. Ebből azonban már 1921-ben, a szovjet fogolycseré keretében szabadult, a Szovjetunióba távozott, ahol 1939-ben a sztálini tisztogatások áldozata lett.

Összegzés

Mindezek alapján a következő megállapításokat tehetjük. A bíróság mindkét terhelt esetében nagyon ügyelt arra, hogy csak olyan cselekmények miatt ítélje el őket, melyek tekintetében az elkövetés különböző bizonyítékokkal a korabeli

joggyakorlatnak megfelelően alátámasztott volt.²⁸ A büntetési tételek is ennek megfelelőek voltak. Ez különösen látványos Szabó esetében, aki mind Devecserben, mind Tamásiban részese volt a többi áldozattal kapcsolatos eseményeknek is, de a bíróság ezeket nem értékelte emberölési cselekményként. Így tehát a részesi alakzatok elbírálása következetes volt, konkrét tényállási elem hiányában önmagában a betöltött pozíció miatt nem állapított meg részesi minőséget a bíróság. Alapvető kritikaként szerepelt az eljárásokkal kapcsolatban, hogy nagyon sok esetben nem a tettesek, hanem a részeselek (felbujtók, bűnszegédek) voltak a terheltek. Rév és társai ezzel a tájékozatlan olvasóikat befolyásolhatták, ám a nemzetközi büntetőjogban járatos érdeklődők számára nyilvánvaló, hogy e körülmény e tárgykörben természetes. Minden hasonló esetben alapvető jelentőségű a rendszert működtető személyek felelőssége, s általános jogelv, hogy ezek egyenlő mértékben felelősek a tettesekkel.²⁹ A Nürnbergi perben például alig ítélték el tettetést, viszont a szörnyűségek kiötlőit, végrehajtatóit (a részeseiket) annál nagyobb számban. Természetesen így történt ez a „népbiztosok perében” is.

A két személy tisztsége, egyes cselekményei miatt alkalmas lett volna a „példa statuálásra”, kirakatper rendezésére. A perek vizsgálata alapján azonban ez nem történt meg, a bíróság ítélete teljes mértékben analóg volt a kutatásaim során vizsgált más esetekben meghozottakkal. Egyedüli kivételként a Jankovics esetében megállapított felségsértés vádpontja említhető, de ez nagy valószínűséggel a vonatkozó joggyakorlat – az ítélet meghozatalakor – még kialakulatlan állapotának volt köszönhető. Így elmondható, hogy Veszprém-ben a Tanácsköztársaság helyi legfőbb vezetőinek pere nem vált „veszprémi népbiztosok perévé”.

Ahogy más, korábban általam vizsgált perekkel kapcsolatban, úgy Szabó és Jankovics esetét elemezve is kijelenthető, hogy a mai jogállami alapvetések nézőpontjából számos hiányossággal bírtak. Nagy részük lefolytatásához szükség volt a Tanácsköztársaság legitimitásának kétségbe vonására. Ez okozta közvetve az egyes Btk. tényállások nyakatekert alkalmazását is. Szintén kárhóztatható a gyorsított bünvádi eljárásról szóló frissen kiadott rendelet visszamenőleges hatályú alkalmazása is, mely tovább korlátozta a terheltek jogait az eljárásban, s mely nélkül minden bizonnyal amúgy is a végeredményhez hasonló kimenetelű perek lettek volna lefolytathatók. Mindezzel együtt azonban az nem vitatható el az igazságszolgáltatás szereplőitől, hogy a végsőkig ragaszkodtak a kor jogi

²⁸ A korabeli katonai büntetőjog gyakorlata tekintetében lásd: KELEMEN 2017a.

²⁹ Arról, hogy részben ezen perek hatására a politikai bűncselekmények kapcsán milyen változások születtek a jogrendben, lásd BARNA 2019. 175–185. o.

garanciáinak betartásához, az eljárások ezek mentén folytak. Maguk az ítéletek sem voltak szigorúbbak az egyéb esetekben ki rovottaknál, az előzetes letartóztatásban töltött időt a szabadságvesztés tartamába beleszámították. A súlyos ítéletet kapott elítéltek többsége egyébként a fogolycsere egyezmény révén rövidesen Szovjet-Oroszországba távozhatott (ahol viszont nem csak a népbiztosok pere terheltjei estek nagy számban áldozatául Sztálin paranoiájának). Mindezek mentén tehát kijelenthető, hogy súlyos aránytévesztés a pereket a fehérterror körébe sorolni. S bizony két évtizeddel később, a népbírói perek legtöbb terheltje is örült volna a hasonló garanciák mentén lefolytatott eljárásoknak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AUER György (1921): Közhivatalnoki minőség és általános terror a kommün alatt. *Jogálmam: Jog- és Államtudományi szemle*, 20, 5.
- BARNA Attila (2013): A politikai bűntettek szabályozásával kapcsolatos viták az 1843. évi büntetőkódex-javaslat anyagi jogi részének tárgyalásai során. Máthé Gábor (szerk.) – Révész T. Mihály (szerk.) – Gosztonyi Gergely (szerk.): *Jogtörténeti Parerga. Ünnepi Tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére*. Budapest.
- BARNA Attila (2015): *Az állam elleni bűncselekmények szabályozása a 19. századi Magyarországon. Különös tekintettel a bűntettekről és vétségekről szóló 1878. évi 5. törvénycikk előzményeire és megalkotására*. Győr.
- BARNA Attila (2019): Az állami főhatalom védelmének változásai a két világháború közötti Magyarországon: A kormányzósértés tényállása és ítélkezési gyakorlata a Győri Ítéltábla gyakorlatában. MOLNÁR Andrea – SZÉPLAKI László (szerk.): *Tanulmányok a győri felsőbbbíráskodás történetéből a XIX–XX. század fordulóján*. Győr.
- BÚZA László (1921): A jogfolytonosság. *Új Magyar Szemle*. 1921/2. 72.
- CSABA Imre (1963): A Tanácsköztársaság veszprémi kormánybiztosa. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 1. Veszprém.
- CSONKA Laura (2014): A magyarországi Tanácsköztársaság utáni számonkérés: az 1920-as népbiztos-per. *Modern Magyarország* 3. Különszám.
- L. GULYÁS (2018): *From the North-East Felvidék to Podkarpatská Rus (Kárpátalja), with Special Regard to the Activity of Masaryk and Beneš*, WBHR.
- GUTHEIL Jenő (1920): *A kommunisták uralma Veszprémben*. Veszprém.
- KELEMEN Roland (2017): A háború esetére szóló kivételes intézkedéseket tartalmazó 1912. évi LXIII. törvény genezise és sajtó, valamint jogtudományi visszhangja. KELEMEN Roland (szerk.): *Források a kivételes hatalom szabályozásának magyarországi genezisééről*. Budapest.
- KELEMEN Roland (2017a): *A katonai igazságszolgáltatás Magyarországon 1867–1949. Egy elfelejtett jogterület a jogalkotás tükrében*. Budapest.

- KELEMEN Roland (2020): Az 1912-es kivételes hatalmi törvény születése és rendszere. FARKAS Ádám – KELEMEN Roland (szerk.): Szküllya és Kharübdisz között – Tanulmányok a különleges jogrend elméleti és pragmatikus kérdéseiről, valamint nemzetközi megoldásairól. Budapest.
- MÁRKUS Dezső (szerk.) (1896): *Magyar Törvénytár 1000–1895. 1877–1878. évi törvénycikkek – Corpus Juris Hungarici*. Millenniumi emlékkiadás. Budapest.
- L. NAGY Zsuzsa (1961): *Forradalom és ellenforradalom a Dunántúlon. 1919*. Budapest.
- RÉV Erika (1969): *A népbiztosok pere*. Budapest.
- PONGRÁCZ Jenő (szerk.) (1919): *A Forradalmi Kormányzótanács és a népbiztosságok rendeletei*. Tanácsköztársasági Törvénytár III. Budapest.
- A. SUPPAN (2020): *Saint-Germain and Trianon, 1919–1920. The Imperialist Peace Order in Central Europe*, WBHR.
- A. TÓTH (2016): *The Position of Carpathian Ruthenia in the Political System of the First Czechoslovak Republic on the Background of the Issue of Parliamentary Elections and Preferences of Main Political Currents by Carpathian-Ruthenian Voters (1918–1938)*. WBHR.